

*Його музика України
берегла*

Микола Лисенко

Департамент культури і туризму
Полтавської обласної державної адміністрації
Обласна бібліотека для юнацтва
імені Олеся Гончара

Його музика Україну берегла

до 180-річчя від дня народження М. В. Лисенка

Біобібліографічний покажчик

01:78(477.53)Лисенко

Й 75

Укладач : Тетяна Базир

«Його музика Україну берегла» : до 180-річчя від дня народження М. В. Лисенка : біобібліографічний покажчик ; уклад. Т. Базир. – Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара. – Полтава, 2022. – 32 с.

Микола Лисенко – не тільки геніальний композитор, а й гідний високої поваги громадський діяч, бо весь свій вік віддавав свій талант і працю українству, брав активну участь в українському громадському рухові. Протягом усього життя займався збиранням народних пісень, і по праву вважається одним із найвизначніших музичних науковців-фольклористів України.

Біобібліографічний покажчик буде цікавим краєзнавцям, бібліотекарям, вчителям, а також небайдужим до мистецтва та широкого кола читачів.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ МИКОЛИ ЛИСЕНКА	5
ІСТОРІЯ ТАЛАНТУ	6
☒ Рід Лисенків.....	6
☒ Дорогами дитинства і юності	8
ПЕЛЮСТКИ КОХАННЯ МИКОЛИ ЛИСЕНКА	11
☒ Перше кохання	11
☒ Перша дружина композитора Ольга О'Коннор	12
☒ Друга дружина (цивільна) Ольга Липська	14
☒ Інститутка	16
ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ МУЗИЦІ	18
☒ «Різдвяна ніч» – перша національна опера	20
ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ КОМПОЗИТОРА	23
НЕВМИРУЩИЙ ВІНОК СЛАВИ ВІЩОГО БОЯНА	24
☒ Будинок-музей Миколи Лисенка	25
ЦИТАТИ ПРО М. ЛИСЕНКА	26
ЛІТЕРАТУРА ПРО КОМПОЗИТОРА	27
☒ Книги	27
☒ На шпальтах газет і журналів	29
ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ	30

ПЕРЕДМОВА

Микола Віталійович Лисенко працював у свідомо обраному напрямку вироблення національного музичного стилю, що стало важливою опорою для того, щоб українська професійна музика вийшла на якісно новий рівень. Важко назвати жанр, до якого б не звертався цей великий композитор, твори якого не перестають вражати глибиною думки, сучасністю композиторського бачення.

Кохання і тільки кохання надавало творчої наснаги композиторові Лисенку. Саме кохані жінки відіграли значущу роль в житті генія.

Ользі Олександрівні О'Коннор, він присвятив 11 інструментальних і камерно-вокальних творів.

Ольга Антонівна Липська, мати п'ятох його дітей, була другом, помічником у всіх громадських і життєвих справах.

Інна Петрівна Андріанопольська – останнє палке кохання Лисенка, спонукала композитора до новаторства у музиці, поширенню громадської роботи.

Все своє свідоме життя Миколі Віталійовичу доводилось боротись за те, щоб його музика служила народові та стояти горою за видання своїх творів.

Значення його творів для української музичної культури неоціненне. Своєю творчістю він уперше спробував підсумувати величезний період розвитку вітчизняної музики на підвалинах глибокого і всебічного вивчення народного життя і творчості. Величезний пласт народної музики, деякі поодинокі талановиті музичні твори різних жанрів сприймалися тепер зовсім інакше, по-новому, знайшовши логічне і справедливе обрамлення титанічною діяльністю М. В. Лисенка, який встановив чітке й однозначне визначення цьому феномену – українська музична культура.

Даний покажчик – штрихи до його біографії, спроба подивитися на нашого класика з позиції сьогодення, зрозуміти, як формувався талант музиканта, який прославив українську націю. У виданні подані маловідомі факти про творчу, викладацьку і громадську діяльність, радощі та смутки, сім'ю, друзів Миколи Лисенка.

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

Народився (10 (22) березня 1842 р., с. Гриньки Кременчуцького повіту (колишнього Глобинського району, а нині Кременчуцький район).

1865-1867 рр. – після закінчення Київського університету, працював у Таращі на посаді світового посередника.

1867 р. – навчався у Лейпцизькій консерваторії.

28 грудня 1867 р. – у Празі відбувся надзвичайно успішний концерт Лисенка, де він виконав багато українських пісень у власних фортепіанних аранжуваннях.

1868 р. – одружився з Ольгою О'Коннор.

1869 р. – завершив навчання у консерваторії, пройшовши 4-річний курс навчання лише за два роки.

1874-1875 рр. – вдосконалює майстерність у Петербурзі у Миколи Римського-Корсакова.

1872 р. – відбулася перша виставка українського музичного театру у Києві – «Чорноморці».

1878 р. – обіймав посаду педагога з фортепіано в інституті шляхетних дівчат.

1860 р. – узяв другий (цивільний) шлюб із Ольгою Антонівною Липською.

1869 р. – працює учителем гри на фортепіано.

1904 р. – відкрив власну Музично-драматичну школу.

1904 р. – відкриває першу в Україні національну музично-драматичну школу.

1908 р. – став засновником та головою ради правління «Українського Клубу».

1907 р. – Лисенка переслідує царський уряд, арештовують.

Помер 6 листопада 1912 р. у Києві раптово від серцевого нападу, захоронили його на Байковому кладовищі.

Батько, Віталій Романович, належав до стану дворян, мав землю і в той же час служив підполковником у Кирасирському полку, який перебував на постої у м. Крилові (Новогеоргієвську) нині Кіровоградської області, затопленому у 1959 р. Кременчуцьким морем.

Згодом вийшов у відставку та брав участь у впровадженні реформ імператора Олександра II на селі.

Мати, Ольга Вереміївна Луценко, походила із козацького роду Булюбашів. Її предок – турок, який утік на Січ. Материному дядькові, Миколі Булюбашу, належало село Гриньки (Глобинського району – нині Кременчуцький). Село було засноване на початку XVIII ст. козаками, які тікали з Правобережжя. Булюбаш не мав власних дітей, тому дуже любив свою вихованку. Вчилась вона у Петербурзі в Смольному інституті «благородних дівиць» і чудово засвоїла манери вихованої «благородної» панянки. Рідною мовою для неї була французька. Тільки з селянами іноді розмовляла вона по-російськи. Зачитувалась французькими романами, хоч це швидше було даниною моді. Зате по-справжньому, глибоко любила вона музику, і була хорошою піаністкою.

Коли Ольга Єреміївна увійшла в родину Лисенків, вона відразу змінила весь порядок в домі на панський лад. У маєтку розвели розкішний сад з великою оранжереєю, виписали спеціального кухаря з Москви, завели чудовий виїзд.

Якщо Ольга Єреміївна намагалась завести великосвітські порядки в домі, то Віталій Романович міцно тримався старовинних патріархальних традицій, не цурався ні простих людей, ні «мужичої» мови. І хоч він ішов на поступки дружині щодо домашнього розпорядку, все ж у побуті залишався людиною простою.

За молодих років Віталій Романович трохи був зв'язаний з декабристами і, пізніше, згадуючи світлі імена Рилєєва, Кюхельбекера, Пестеля та інших, часто не міг стримати сліз. Бувало, коли збиралась компанія товаришів, він любив декламувати уривки з революційної поеми Рилєєва «Наливайко»:

*Известно мне: погибель ждет
Того, кто первый восстает
На угнетателей народа;
Судьба меня уж обрекла.
Но где, скажи, когда была
Без жертв искуплена свобода ?*

Дорогами дитинства і юності

Хлопець народився в будинку дядька по матері Миколи Булюбаша. Перші роки життя майбутнього композитора минали під опікою батьків у місті Новогеоргіївську.

1848 року помер старий Булюбаш, і його маєтність перейшла до батькових рук. З цієї причини Віталій Романович від'їжджає з полку в Гриньки і починає господарювати. Через 60 років Микола Віталійович не знайде тут жодного сліду, лише кілька цеглин.

Тим часом сім'я Віталія Романовича збільшувалась, народилися діти – Микола (1842 р.), Віталій (1843 р.), Софія (1849 р.) та Андрій (1851 р.), і він побудував собі власний маєток, за 25 верст від Гриньків. Там були дуже гарні околиці. Ставши на горі, можна було побачити блакитну стрічку Сули і чарівні задніпрянські далі. Униз від будинку спускався до левади фруктовий сад. Вечорами до панської садиби долітав гомін «вулиці», співи і веселощі молоді.

Змалечку вихованням дітей займалася мати. Коли став підростати старший син Коля, його вихованням почала займатись гувернантка, французенка. Він мусив стати благородною й вихованою молодою людиною, щоб у майбутньому зайняти посаду великого урядовця чи бути військовим, як і його батько.

«В цьому паничу, розодітому в бархат і кружева, в цьому баловню оточуючих його близьких і рідних, в цьому капризному і своєнравному хлопчику, по-дитячому не визнаючи ніякого авторитету, ніхто не міг передбачити майбутнього демократа, всі свої сили віддавши своєму народові, майбутнього етнографа і класика української музики». (Матеріали «Трудів Полтавської вченої архівної комісії», 1913 р.).

У вихованні свого сина Віталій Романович виявляв м'якість, доброзичливість, простоту. Та й весь рід Лисенків не пнувсь у великі пани. Отже, на вихованні хлопчика позначилися два суперечливі впливи: родичів і батька з їх демократичними смаками та вплив Ольги Єреміївни, твердо переконаної, що тільки «французьке виховання» забезпечить у майбутньому щастя її синові.

Але «дворянське гніздо» Лисенків було українським і по-своєму походженню, і по-своєму місцю перебування. Місцевий колорит, звичаї, традиції, українські пісні мали величезний вплив на підростаючого хлопчика. Батько його, Віталій Романович, все своє життя жив в Україні, часто і з великим задоволенням говорив українською мовою. Ця ж мова наповнювала гостинний дім Лисенків, була рідною для селян с. Гриньки, нею розмовляли і в домі бабусі Лисенка Марії Василівни Булюбаш, яка до нестями любила свого онука.

Малий Микола довгі зимові вечори проводив у домі своєї бабусі, де збиралися дівчата-селянки і за наказом «барині» шили придане своїм «зарученим» подругам і співали весільні і народні пісні. Разом з бабусею

слухав їх і малий Микола, і душу його охоплювала ширина, велич і багатство рідної мелодії.

Могутнім джерелом народного впливу і натхнення було рідне село Гриньки, що з усіх сторін оточувало поміщицьку садибу. Як не стримувала мати, але відгородити хлопчика від цього впливу було неможливо. Важко було утримати хлопця від спілкування з багаточисельними дворовими людьми. А особливо дружні стосунки склалися у маленького Миколи з кучером Гаврилом.

Рідне село, рідна мова, рідна пісня – все це було могутнім джерелом національного впливу, що заклало основу майбутньої діяльності музиканта і демократа. Незважаючи на те, що мати його сама добре грала на піаніно, йому з 5 років наймають учительку музики, але Лисенко не захотів вчитися у неї і настійливо вимагав, щоб з ним займалася мати. З 6 років він легко засвоював мотиви і підбирав їх на піаніно.

На початку 50-х років між Миколою Лисенком і Михайлом Старипьким (тоді ще дітьми) зав'язується міцна братня дружба, яку вони пронесли в чистоті й вірності через все життя, підтримуючи і збагачуючи духовно один одного.

Коли йому виповнилося 9 років у 1852 році, батьки відвозять хлопчика до м. Києва в пансіонат Вейля. В ті часи, поряд з державними навчальними закладами, існували ще й приватні школи та пансіони. В пансіоні діти не лише навчалися, а й жили.

Пансіон Вейля містився в центрі Києва, на Фундуклеєвській вулиці (нині – вулиця Богдана Хмельницького). І хоч Микола бував у таких містах, як Кременчук, Єлисаветград, але подібної метушні на вулицях, такого потоку людей, будівель, які були на Фундуклеєвській та Хрещатику, він і уві сні не бачив. Місто його захоплювало, зате обстановка пансіону пригнічувала. Його оточували чужі діти, старші школярі не давали проходу новачкові, вихователі були грубі, а вчителі на уроках встановлювали свій авторитет лінійкою та криком. Його зроду ніхто ніколи не бив, а тут на четвертий день науки учитель так посмугував йому руку тонким чорним квадратиком, що через кілька днів у Київ примчали батьки. Особливо була схвильована Ольга Єреміївна. Вона одразу вирішила перевести сина в інший пансіон. Після недовгої ради батьки віддали Миколу до найкращого у Києві пансіону Петра Івановича Гедуена, що містився в аристократичному районі – Липках.

Хоч від усіх знайомих Лисенки одержали найкращі відгуки про цей пансіон, однак, навчені гірким досвідом, привезли з села для постійного нагляду за сином Созонта Дерев'янка. Созонтові було суворо наказано доглядати хлопчика, щоб його не били ні школярі, ні вчителі. Присутність знайомої людини значно полегшила перебування Колі в чужому місті.

У пансіоні Гедуена до нього ставились зовсім інакше, ніж у Вейля: вчителі його не били, а на перервах, під доглядом Созонта, він міг тепер цілком вільно гратись. Так усі три роки, протягом яких Лисенко навчався в пансіоні Гедуена, Созонт невідлучно знаходився при ньому як захисник і вірний друг. Вони так полюбили один одного, що, ставши дорослим, Лисенко не міг забути про піклування цієї простої і щирої людини.

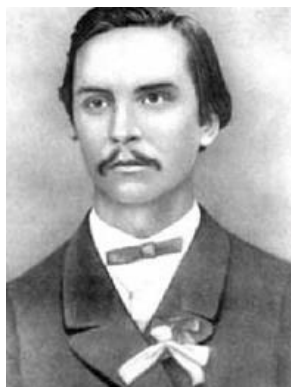
Він був одним з кращих учнів у пансіоні. Переходячи з класу в клас, хлопчик одержував нагороди і похвальні листи. Та ще більші успіхи, ніж у науці, він робив у музиці.

Музичному мистецтву його вчили Нейнквич і Паночіні (обидва чехи). Першою його композицією була полька, написана у 9 років. До цього ж часу відносяться і перші записи українських народних пісень.

Свої літні канікули Микола Лисенко завжди проводив у рідному селі. Від Жовнина рукою подати до Галицького та Клішинців, де мешкали родичі Лисенка і Старицького. Разом зі своїм названим братом Михайлом Старицьким (який виховувався у родині Лисенків) він любив відвідувати свого дядька Олександра Лисенка. Олександр Захарович, Олексаша, як його називали близькі, був справжнім українофілом, народолюбцем і запорожцем з виду. Дядько – зовсім, як казали тоді, «омужичився»: він одружився із своєю кріпачкою, кохався в старовині, безмежно захоплювався Шевченком і напам'ять читав мало не всі його вірші.

Гостювання на дядьковому хуторі ставало для хлопців святом. Після полювання чи риболовлі розпалювали на березі Сули вогнище й варили юшку або куліш, заправляючи салом; вечеряючи під таємничими нічними зорями, уявляли себе козацькою ватагою. Олександр Захарович цікаво розповідав про колишню славу Запорозжя, про зруйнування Січі, і давноминуле охоплювало душу Лисенка, пробуджувалася в ньому кров предків, і народність все більше і більше проникає в музичний талент Лисенка.

Після закінчення пансіонату М. Лисенко вступає у 4-й клас Харківської гімназії. У Харкові музиці навчається під керівництвом віртуоза Дмитрієва, а потім чеха Вільчика. Саме в Харкові Лисенко починає вивчати творчість композиторів із світовим іменем – Моцарта, Бетховена, Баха, а дома до безконечності імпровізує польки, козачки, кадрили із українських народних пісень. Але, все ж таки, перший вокальний твір був написаний в стилі тодішніх російських романсів на слова драматурга Старицького.

Закінчивши гімназію зі срібною медаллю, молодий піаніст разом зі своїм двоюрідним братом Михайлом Старицьким вступив до Харківського університету на природничий факультет. Але, не провчившись і року, через скрутне становище його родина переїхала до Києва, і брати перевелися у Київський університет. Саме в період навчання у Миколи Віталійовича пробуджується почуття

завоювати її серце. Вирішили, що Микола напише музику, а Михайло – вірші. І потім співатиме їхній витвір, бо має добрий баритон. Так і зробили. Пісня закінчувалася словами:

*Дай хоть единое лобзанье
За наш сердечный мадригал!*

Коли батьків не було вдома, паничі впрохали кучера запрягти коней і в парадних гімназичних мундирах – червоний комір із золотим шиттям – подалися до Теклі. Вона сиділа на хуторі сама – господарі десь поїхали. Хлопці після вечірнього чаю з успіхом оприлюднили свій спільний твір.

У нагороду Текля простягнула їм обидві руки для поцілунку. «Мабуть, ми цілували їх довше, ніж годиться, – зізнавався потім Старицький, – бо кокетка сказала: «Досить! Більше – якщо заслужите!» Але лишила їх ночувати на хуторі – щоб уранці їхати разом на пікнік до Дніпра. Хлопці не спали – ділилися враженнями та планами на завтра. «Вдруге такого трепету неземного блаженства в житті вже не повторялось», – пише Михайло Старицький.

Перша дружина композитора Ольга О'Коннор

Батьки Ольги О'Коннор – першої дружини композитора – поміщики шотландсько-французького походження. Її предок – виходець з Ірландії. Під час наполеонівських війн доля занесла його в Україну, де він одружився з українкою, дочкою полтавського поміщика Стороженка, пізніше шлюби «обукраїнювали» родину.

Жили неподалік Лисенків – у Миколаївці, с. Фрунзівка (Троїцьке) Глобинського (Кременчуцького) району на Полтавщині. Вона була троюрідною племінницею Миколи Лисенка, яку він знав з дитинства, і була молодшою за нього на десять років. Судячи із спогадів людей, які її добре знали, вона була чарівною дівчиною.

«Мы были по соседству помещиками с Де-Коннорами. Настья Де-Коннор была из рода Лысенко, приходилось моему отцу двоюродной племянницей. А сам Александр Александрович Де-Коннор был товарищем моего отца по военной службе в Кирасирском военного ордена полку. Друзья они были закадычные. Ольга была их старшая дочь... очень хорошенькая, умная, острая и живая чрезвычайно. Приглянулась мне в период моего отъезда за границу в Консерваторию. Собственно, две мною интересовались: Ольга Де-

Коннор и Катя Гревс, и много уделяли мне внимания. Обе провожали меня на парад... Тоскуя по родине. Я стал писать Ольге. Вот и начало Гименя! Приехав летом на вакации. Я, подгоняемый Ольгой (я всегда был несколько конфузлив), объяснился... Обвенчали нас, отпраздновали «бучне весілля». Это

была громадная свадьба: панів!!!... слуг!!! Музыка... бал до 8 утра!» – згадував історію свого першого кохання М. Лисенко у 1908 р.

Про щирість захоплення молодого Миколи своєю першою Ольгою свідчать його листи: «... Писал Оленьке Де Коннор и тете и послал им карточки. Чем же Ольга, бедненькая, хворает? Настья Николаевна пишет, что крепко изменилась. И грудь побаливает у нее будто бы...» (березень 1868 р.).

Отже, у липні 1868 року Микола Віталійович повінчався з вісімнадцятирічною Ольгою О'Коннор. Після одруження молоді Лисенки поїхали в Лейпциг.

25-річної юнак присвячує своїй коханій перші романтичні проби пера:

*Як стисне душу сум,
А серце туга та журба,
Я з дому мов з тюрми тікаю.
Ти думаєш, то втіхи я,
А чи людей шукаю?
Ні, Лесенько, тебе шукаю я!*

Свою молоду і кохану дружину Микола Віталійович оточив турботою та увагою. Вона стала не тільки музою композитора, а й вірною помічницею у справах. Друзі так і називали цю нерозлучну пару «Коля-Оля».

Микола Віталійович разом з Ольгою Олександрівною часто виступали з благодійними концертами. Так, у Кременчуці вони дали концерт на користь міської жіночої школи. Але тут довелося їм зіткнутися з реакційними колами. Лисенко писав Драгомановим 20 жовтня 1877 р.: «*Мерзенна я вам скажу, буржуазія полтавська, за дуже-дуже малою вилучкою. Забагніло, засмерділося, і земство те – паскудні чиновники...*».

Вони з Ольгою прожили 12 років, але не мали дітей.

Із книги «Микола Лисенко у спогадах сучасників» згадка Валерія О'Коннор-Вілінського про сім'ю: «*Не було міцної держави в їх подружньому житті. Коли розвіялося рожева мряка першого закохання, воно стало виявлятися все визначніше. Микола Віталійович був тривкіший в своєму почуванні до дружини. Крім того, він цінував ту естетику, що оточувала їх спільне життя, цінував старі родинні зв'язки, але не мав у своїй дружині справжнього друга*».

Судячи з усього, сильний нервовий зрив у Ольги Олександрівни стався, коли вона дізналася про суперницю. Близько року їй довелося лікуватися в клініці. Микола Лисенко дружину не залишив, підтримуючи всіляко морально і матеріально.

Очевидно, через те й розійшлися. Не офіційно, бо тоді це був складний процес, суд вимагав би назвати «винних». А вони обоє цього не хотіли. Просто припинили жити разом і зберегли добрі стосунки.

«... розлучилися ми друзями і поклялися одне одному, що та тінь у подружньому житті, яка назавжди розірвала нашу спільну нитку, буде відома лише Ользі та мені. Не допитуйся, друже, навіть тобі не скажу. Цим би я образив насамперед Ольгу, а вона мені була вірною дружиною, щирим товаришем. Розділяла зі мною і прикре горе, і скупу радість багато років. Скільки допомагала вона мені в скруті і життєвих незгодах. Сказати про неї бодай слово погане чи півслова, я... завинив би прикрим гріхом...» (із книги Є. Товстухи «Микола Лисенко»).

Вважають, що романс «Коли розлучаються двоє» на слова Генріха Гайне Лисенко присвятив саме Ользі О'Коннор.

*Коли розлучаються двоє,
За руки беруться вони,
І плачуть, і тяжко зітхають,
Без ліку зітхають сумні.
З тобою ми вдвох не зітхали,
Ніколи не плакали ми,
Той сум, оті тяжки зітхання
Прийшли до нас згодом самі!*

Вони спілкувалися аж до смерті композитора. До речі, Ольга Олександрівна як офіційна дружина отримувала за нього пенсію. Довгі роки вона викладала в дитячому притулку Покровського монастиря. Точна дата її смерті невідома, десь 30-ті роки, тобто вона набагато пережила свого чоловіка.

Друга дружина (цивільна) Ольга Липська

Другою його дружиною стала знову Ольга – з чернігівського роду Липських, донька відставного полковника, родом із поляків, котрий оженився на одній з чернігівських дворянок. Ольга прекрасно малювала й була дуже здібною до музики. Вона полонила грою Лисенка. Батько Ольги запитав Миколу Віталійовича, чи не міг би він узяти її до себе в учениці. Лисенко відповів згодою. Але знайомих Липські в Києві не мали, і Лисенко запропонував поселитися Ользі у себе на квартирі. Наприкінці квітня батько Ольги привіз її у Київ до Лисенка. Олю поселили в окремій великій кімнаті і вона дуже успішно займалася музикою. Ольга багато грала, а

потім вони гуляли у чудовому садку біля будинку. 9 травня в день Миколиних іменин ранком вони зустрілися у вітальні. Їхні погляди спалахнули. Микола дивився закохано, а потім не витримав і притис її до себе. Велика хвиля нових почуттів кохання підхопила Лисенка і понесла...

- **Тарас Лисенко** (1900-1921) – грав на багатьох інструментах, працював у нотному відділі бібліотеки Всеукраїнської Академії наук. Помер, очевидно, від тифу.

Оскільки вони жили невінчані, діти, за тодішнім звичаєм, не могли вважатися законними.

Із листа до О. А. Липської від 27 липня 1979 р. [Миколаївка]: *«Дать имя свое ребенку, не значит только выкрикнуть другому, десятому, что она моя дочь. Для этого нужно сперва произвести целую смену жизни, Ольга Антоновна, и начать новую. Надеюсь, Вы это понимаете и не иначе, как и я, понимаете».*

Ольга О'Коннор – вінчана дружина – надала всі необхідні свідчення та документи, щоб Микола Віталійович міг «усиновити» своїх дітей.

Долю Ольга Антонівна обрала для себе самостійно, свідомо згодившись все своє життя бути служительницею учителя музики – Миколи Лисенка. Ольга Липська мусила довгий час виборювати собі визнання і право голосу в колі чоловікових друзів і родичів.

У 1900 році після народження Тараса померла 40-річна кохана дружина, і виховання дітей М. Лисенко взяв повністю на себе. У цей важкий час поруч з ним були його родичі Старицькі. І сьогодні у Києві на Саксаганського є двір, де стоять три будинки літерою П, у них жили: родина Лисенків, у іншому – Старицькі, у третьому – Косачі. Всі вони разом виховували дітей, проводили дозвілля.

Дивно, але першій дружині Лисенко присвятив 11 творів, а матері своїх дітей – жодного. Є припущення, що один із романсів Микола Віталійович написав під враженням смерті Ольги Антонівни, але документального підтвердження цього факту немає.

Інститутка

«...Дні перегорталися, як перегорталися нотні аркуші безкінечно довгого концерту. Вже стомилися пальці, що вистрибують по клавішах. Аж

ось посеред нотних аркушів він побачив такі знайомі очі. Боже, що це? Видіння? Ольга?! Тут посеред класу, де так багато шляхетних дівчат, Микола Лисенко зупинив гру, уважно глянув поверх нотного зошита, що стояв на роялі. Це була вона і не вона. Лисенко рвучко встав із-за інструмента, вийшов із класу і швидко пішов по коридору. Нотний зошит вислизнув із рук і розсипався по сходах. Микола Віталійович нахилився зібрати ноти, а до нього підбігло декілька дівчат, щоб допомогти. І тут

він відчув ніжний дотик її руки. Це була Інна Петрівна Андріанопольська, 20-ти річна студентка інституту шляхетних дівчат...». Так вони познайомилися.

Відомий композитор і в 64 роки справляв на жінок сильне враження. Лисенко гнав думки подалі від себе про Інну, але дні минали, а почуття до молодої дівчини не зникали. Безсонні ночі перетворилися на муку. І ось нарешті він пише Інні листа з проханням про побачення. Інна і Микола Віталійович зустрічаються у царському саду на схилах Дніпра. Вони почували себе дуже щасливими. Перший, хто помітив зміни у поведінці Лисенка, були його діти, згодом – однокласниці Інни. Та несподівано почалися канікули, і Інна поїхала до батьків у Ромни. Літо тягнулося неймовірно довго. Вересень. Двоє закоханих знову бачать одне одного, але наближатися не сміють. Вони листуються. Лисенко пише: *«Чого я був такий сумний, коли дивився на вас? Мені сумно тому, що я тебе кохаю і палкою душею своєю бажав би пов'язати своє життя з твоїм. Все, чим душа переповнена і жива, віддати тобі і випити до дна. Але ви – молода людина, а я – людина немолода, я цим не хочу сказати, що я старий душею, духом, переконаннями, діяльністю, о ні! Я не здамся ніколи, поки хоч крапля крові проходить через моє серце...»*.

Не маючи змоги бачитись відкрито, приховуючи своє листування, вони захоплені один одним. Інколи їм вистачає кілька секунд зустрічі у коридорі, кілька слів. Бажання кохати виникає у Лисенка з новою силою. У цей час він пише кілька романсів, солоспівів про кохання на слова О. Олеся. Із одного з листів Лисенка до Інни: *«Увесь вечір, увесь день, щоб я не робив, весь час Інна не виходить у мене з голови...моя супутниця в житті, щоб ви служили втіхою мені та були вогнищем моїх поетичних настроїв та натхнення і насолоди...»*.

Мелодії романсів останнього періоду відрізняються цілеспрямованим розвитком, точним розташуванням кульмінації, підвищеною емоційною активністю.

Як не намагалися приховати свої почуття Микола Віталійович та Інна Андріанопольська, та все ж ця історія вилетіла з коридорів інституту шляхетних дівчат. Атмосфера навколо Лисенка стає нестерпною. В архіві 1906 р. знайдена заява інституту шляхетних дівчат про звільнення Лисенка. Інна Андріанопольська екстерном закінчила інститут у 1907 р. та поїхала до батьків у Ромни. Майже рік від неї ніякої звістки. І ось одного разу Лисенко отримує листа від коханої. Так почалося таємне листування закоханих, епістолярний роман вчителя та учениці тривав. Композитор приховує листи від дітей, а Інна – від батьків.

В листах вони творили свої почуття, жили таким життям, яким хотіли б жити один з одним, яким не давав жити навколишній світ та обставини. *«Музо моя», «голубко моя», «серденько моє»* – називає її в листах Лисенко. Листування тривало два роки. Раптом 1910 р. Лисенко отримує звістку про те, що Інна з подругою буде у Києві і хоче його бачити. Микола Віталійович

дуже радісно їх зустрів. Закоханий Лисенко не міг відвести очей від Інни, яка перетворилась на справжню красуню. Вони багато гуляли, говорили. Лисенко запропонував Інні вийти за нього заміж, та вона промовчала. Пізніше Інна поїхала до Петербурга на курси іноземних мов, де вийшла заміж за художника.

ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ МУЗИЦІ

...Лисенка, цього прекрасного композитора, який полонить красою своєї музики, ми можемо сміливо назвати сонцем української музики.

К. Станіславський

Композитор більшість часу проводить у Києві, де займається громадською діяльністю та вдосконалює свої музичні здібності. З метою підтримки хорового руху в столиці було засноване аматорське хорове товариство під його керівництвом. Очолюючи у 1872 році гурток українських діячів, разом із своїм другом та родичем М. Старицьким, Лисенко добився дозволу на публічні вистави українських п'єс. Цього ж року ним були написані оперети «Чорноморці» та «Різдвяна ніч», які міцно увійшли в театральний репертуар і стали фундаментом для формування українського національного музичного театру. З метою вдосконалення майстерності в галузі симфонічної інструментовки Микола Лисенко у 1874 році вступає до Петербурзької консерваторії. Там він потрапляє у клас до всесвітньо визнаного майстра Римського-Корсакова. Перед Лисенком відкриваються нові перспективи у світі музики...

Після звернення до Києва він розгортає активну виконавчу діяльність. Саме в цей період ним були написані майже всі його твори для фортепіано великої форми. У 1878 році наш земляк займає посаду педагога з фортепіано в інституті шляхетних дівчат.

У 1880 році відбувається кульмінація музичної діяльності: започатковується робота над його найвизначнішим твором – оперою «Тарас Бульба». У 80-ті роки була написана кантата «Радуйся, ниво неполитая» на поезію Т. Шевченка, п'єси для фортепіано, лірико-фантастична опера «Утоплена».

З 1883 М. Лисенко створює новий жанр – дитячу оперу. За своє життя він написав їх три: «Пан Коцький», «Зима і весна» та «Коза-дереза». У 90-х роках вільного часу через педагогічну завантаженість у Лисенка майже не було: приватні уроки, викладання в інституті, вчителювання у музичних школах С. Блуменфельда і М. Тутковського. Не дивлячись на це, Микола Віталійович чотири рази влаштовував відомі «хорові подорожі» по Україні – гастрольні концерти, де виконувались переважно його твори на тексти Шевченка та обробки українських пісень.

Тоді ж, у 1893 році, львівська «Зоря» опублікувала поетичне вітання з нагоди 50-річчя від дня народження М. В. Лисенка під назвою «Від щирого серця полтавців». Вірш було подано як анонімний, але пізніше стало відомо, що написав його Панас Мирний. Псевдонім письменника в той час іще не був відомий загалу, хоч Лисенко, наприклад, ще з 80-х років знав і характеризував Опанаса Рудченка як «дуже доброго чоловіка, високоморального», автора забороненої цензурою п'єси «Лимерівна». Згадане привітання було розгорнутою картиною тяжкого життя українців, яке розраджувала хіба, що пісня – «безмірно журлива». Той спів, як каже поет, Лисенко «пустив поміж людьми чужими» як «голос горя України». І це був порятунок української пісні.

В січні 1901 р. під час виступу київського хору семінаристи з таємного гуртка запросили Лисенка прослухати хор, яким диригував Симон Петлюра.

Таємний семінарський гурток хотів привітати улюбленого маестро співом його кантати «Б'ють пороги». Микола Віталійович прийняв запрошення і прийшов до семінарії. Аж тут з'явився кимсь попереджений ректор протиієрей Пічета, відомий як русифікатор і українофоб. В брутальний спосіб він накинувся на Лисенка, дорікаючи йому «мазепинську інтригу», «развращеніє юношества» і т. п. нісенітниці. Проти цього рішення виступив Симон Петлюра, заявив, що Микола Віталійович є їх почесний гість і вони не дозволять нікому його ображати. Така рішуча відсіч приголомшила ректора, він втратив мову, а потім негайно скликав управу семінарії, котра видала Петлюрі «вовчий білет».

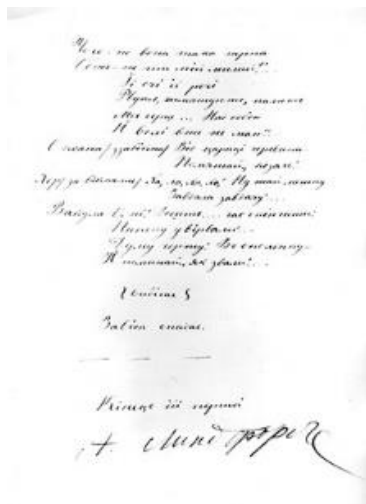
Про те, що М. В. Лисенко був учасником свята української літератури, свята Котляревського, зв'язаного з відкриттям пам'ятника поету в 1903 році, знають усі. Згадує син Остап Лисенко: *«...Батько настільки був заклопотаний підготовкою до свята, що додому щодня приходив опівночі. Коли йшлося про громадську справу, він забував і втому, і своє хворе серце. На цей раз батькові довелося взяти на себе досить-таки важкий тягар. З Києва весь хор не повезеш, і змушений він був керувати підготовкою двох частин хору – київською і полтавською. Оркестр також був полтавський»* (із книги О. Лисенка «М. В. Лисенко»).

Відомо, як уболівав композитор – громадянин, щоб це свято вдалося. В приватному листі до полтавського книговидавця і громадського діяча Григорія Маркевича, Микола Віталійович писав: *«Я мислю, що ювілею такому як наш – імені Ів. Котляревського – треба достойно виступати перед лицем Слов'яниці, Європи»*.

Таке вболівання М. В. Лисенка можна пояснити й глибокою любов'ю композитора до творчості І. П. Котляревського.

Голосом П. Мирного вітала Полтава М. В. Лисенка й десятьма роками пізніше – в грудні 1903 р., коли сповнилось 35 літ праці композитора на музичному полі. *«Ви перший, наш славний Бояне, – писав П. Мирний, – звернули увагу на наш рідний спів, прихилили своє чуле серце до його і підвели його з темного гробовища».* Своє вітання Мирний посилав *«з берегів тихої Ворскли»*, називаючи Лисенка *«трудівником, що своїми талановитими працями будить в нас любов до свого краю, навчає вірно служити...».*

Під час святкування ювілею його друзі організували збір коштів на видання його творів, але Микола Лисенко вирішив використати їх на організацію музично-драматичної школи, яка з осені 1904 року стала першим українським навчальним закладом, що надавав вищу музичну освіту за програмою консерваторії. Музична школа та Микола Лисенко, як її директор, постійно були під наглядом поліції. Але, незважаючи на усі переслідування, він плідно працював до останньої хвилини. В кінці життя Лисенко пише низку духовної музики: *«Хресним деревом»*, *«Пречиста Діво, мати руського краю».*

У 1905 р. М. Лисенко заснував хорове товариство *«Боян»*, але минув лише рік, як союз розпався через несприятливі політичні умови та відсутності матеріальної бази. Пізніше Лисенко очолив *«Український клуб»*, який організовував літературні та музичні вечори, проводив громадсько-просвітницьку діяльність.

«Різдвяна ніч» – перша національна опера

*...Рідний син сторони, Де сі сльози лились,
 Ти пройнявсь криком тяжкого болю!
 І журливий той спів Ти у ноти завів
 І пустив поміж людьми чужими...*

Панас Мирний

Мистецьке надбання Миколи Лисенка величезне. У цій безцінній національній спадщині особливе місце посідають його опери, яких він написав одинадцять, не враховуючи ще двадцять одну драматичну виставу, до яких композитор написав музику, співпрацюючи з колективами корифеїв українського театру. Найпопулярнішою була і залишається його перша українська опера – *«Різдвяна ніч»*, якій виповнилося 148 років з часу її прем'єри.

Лисенко, отримавши блискучу європейську професійну освіту, 1871 року остаточно оселяється в Києві. Він починає концертувати, а незабаром виникає мистецький аматорський гурток Ліндфорса Лисенка Старицьких. Першою їхньою спільною роботою була оперета *«Чорноморці»*. Поставлена

вона була вперше у садочку Ліндфорсів (розташовувався у колишньому будинку на вул. Б. Хмельницького навпроти нинішньої Національної опери України).

Після величезного «домашнього» успіху «Чорноморців» гурток узявся за «Різдвяну ніч». І перша вистава «Різдвяної ночі» як оперетки в 2-х діях ішла 1873 року знову у приміщенні Ліндфорсів. Перше лібрето, подане до цензури, підписане Олександром Ліндфорсом. Офіційно він був шведом. Тож це мало справити на театральну цензуру в Петербурзі враження, що рукопис – не малоросійський, а шведський. І ця невеличка хитрість тоді спрацювала.

Із цього приводу М. Лисенко у листі від 7 березня 1873 р. до Г. Залюбовського писав, що *«недавно отримана від Головного управління у справах друку його (тобто М. Старицького) оперета «Різдвяна ніч», написана для сцени по Гоголю «Ніч перед Різдвом». Музика до неї моя. Як дасть Бог Великодня діждемо, то й на кону великого театру Київ її побачить»*.

Успіх перших «домашніх» вистав «Різдвяної ночі» окрилив авторів і підштовхнув їх до наступного кроку.

Софія Русова (Ліндфорс) згадувала, що переробити твір взявся Старицький. За короткий час лібрето було написане, але робота М. Лисенка над партитурою посувалася вкрай повільно – композитор був обтяжений численними приватними уроками і виданням збірників народних пісень. Траплялося, що у Миколи Віталійовича відбирали чоботи, щоб він залишався

дома і зміг попрацювати над новою оперою. Але за літо він свою музичну частину роботи таки зробив. До режисерства на допомогу Старицькому запросили Павла Чубинського. *«З двома режисерами, – писала Софія Русова, – звісно, добра вистава була забезпечена, але скільки виникало тут конфліктів, гумористичних подій між обома режисерами і артистами: один вимагає, щоб Оксана в нестямі, побачивши Вакулу, стояла на скрині – і покірно весела завше Ольга Олександрівна легенько скакала на стіл, що мав бути замість скрині; другий режисер, навпаки, вважав це неможливим ефектом і ховав красуню в гуцу хористів; один додавав Солосі занадто тріуазности, другий давав їй якусь поважну витриманість. Але усі ці конфлікти, суперечки не впливали на загальний захоплений настрій, а лише додавали жвавості...»*.

1874 року київська театральна публіка довідалася про те, що 25 січня в Київському міському театрі відбудеться прем'єра «Різдвяної ночі» – *«малоруської опери в 4-х діях. Текст по Гоголю М. П. Старицького, музика М. В. Лисенка. У декораціях, костюмах і взагалі в обстановці буде*

дотримана етнографічна точність. Сума, яка залишиться після покриття витрат на постановку, піде на користь голодуючих самарців»...

Головну роль Оксани виконувала Ольга Олександрівна О'Коннор-Лисенкова. Учасниця вистави письменниця Олена Пчілка згадувала, що саме таку полтавську дівчину «чарівниченську» уявляв собі Гоголь, малюючи постать Оксани в «Ночі перед Різдвом»: *«Надзвичайна краса, чарівний погляд карих очей, зальотний усміх, знадливість усього поведіння химерної вродливиці! Власне такою вродливицею була Ольга Олександрівна, така принада була в кожному її рухові! Здавалося, що за таку Оксану сердешний Вакула дійсно міг «і чортові душу віддати!»*

Станіслав Іванович Габель, поляк родом з України, випускник Паризької консерваторії, basso cantante, якого віднайшов сам Лисенко, дав високохудожній тип останнього запорожця. Це був ідеальний Пацюк і з музичного, і зі сценічного боку. Хоч усі артисти добре виконували свої ролі, але найбільше відзначилися художньою грою, крім Габеля, Липська (Солоха), Матвіїв (дяк), студент Новицький (Чуб), Олександр Русов (Вакула) та колективна особа – хор.

Великий хор, якому Микола Віталійович у «Різдвяній ночі» відвів одне з головних місць, був справді як один актор! Та ж Олена Пчілка писала, що *«величні співи колядкові, особливо «Ой ходив бродив місяць по небі», розмаїтні хорові співи інші, то жваві, мов хвилі, то сумні, захоплювали увагу слухачів міцно!»*...

Перед початком вистави Лисенко стояв біля завіси і, заглядаючи крізь дірку в завісі на публіку, важко дихав і раз у раз витирав хусткою піт на обличчі. Коли ж залунали перші акорди увертюри, Лисенко зблід, як стіна, і трохи не зомлів. Його посадили на стілець та стали напувати водою, валеріянкою...

А звуки увертюри ширились по залі. Загримів, нарешті, й урочистий мотив другої колядки («Добрий вечір тобі, пане господарю»), яким кінчається увертюра...

Оркестр замовк – і зала здригнулась від оплесків. Тоді тільки Лисенко опам'ятався, перехрестився та й став на своє місце, щоб орудувати хором за лаштунками. А коли після першої пісні Оксани знов розляглись гучні оплески, Лисенко вже зовсім повеселішав та підбадьорився.

Успіх «Різдвяна ніч» мала величезний, вона перевершила всі сподівання. Публіка з захопленням вітала і сам твір, і його виконання, і артистів. Упродовж кількох днів, відколи вперше на великій сцені було зіграно «Різдвяну ніч», оперу давали ще тричі. Київ був переповнений аріями й хоровими співами з «Різдвяної ночі», хоч Різдво минуло давно, – була масниця й незабаром мав настати великий піст.

Досить схвально відгукнулася офіційна критика на цю визначну подію в культурному житті не лише Києва, а й усїєї царської Росії. Зрозуміло, що на той час українськомовної преси з відомих причин не було. Рецензії з'явилися в російських виданнях. Наприклад, «Санкт Петербургские ведомости» опублікували велику статтю «Малорусская опера в Киеве». У ній, зокрема, зазначалося: «...не только прибавилось новое музыкальное произведение к числу тех, которыми начинает богатеть русское искусство, но, что гораздо важнее последствиями, выступает на свет новый тип в этом искусстве...».

У захваті від «Різдвяної ночі» були не лише тонкі шанувальники прекрасного сценічного мистецтва, київський бомонд, а й пересічні театральні. Але подальша доля її не склалася. Остаточну редакцію «Різдвяної ночі» поставили в Харкові на професійній сцені 1883 року з великим успіхом, але знову – 3-4 рази.

Ще одну постановку здійснили у Києві 1904-го з нагоди ювілею Лисенка. Щоправда, ставили її українські музично драматичні трупи, з якими (навіть зі Старицьким) Лисенко сварився через недостатній професійний рівень музичного виконання.

ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ КОМПОЗИТОРА

Лисенка переслідував царський уряд, 1907 року він був на деякий час заарештований.

Минав час, померла дружина композитора, відійшов у вічність вірний друг Михайло Старицький, життя йшло до кінця...

З незборимою силою прокинулася в душі туга за рідними місцями. Останню подорож на Посулля, в край дитинства і юності, Микола Лисенко здійснив у супроводі І. Стешенка у липні 1911 року. Маєстро пробув на батьківщині, в рідних с. Гриньках, усього два тижні: із жалем оглядав залишки батьківського будинку, занедбаний сад...

Через постійну напружену працю здоров'я композитора гіршало. Знову боліло серце, стали набрякати ноги. Порошки професора Тритшеля та Яновського не допомагали. Та Микола Віталійович не здавався.

«Настало шосте листопада 1912 року. Микола Віталійович встав рано. Неквапом збирався до школи. Сказавши дітям «до побачення», пішов до виходу. Але вже на порозі світлиці відчув, як потемніло в очах...» (із книги Є. Товстухи «Микола Лисенко», с. 341)

І шостого листопада 1912 року не витримало серце й спинилося його земне життя...

На похорон великого митця прийшло більше десяти тисяч людей. Сівав дрібний осінній дощ, супилося небо... За брамою стояли українці і росіяни, білоруси і грузини, вірмени, латиші і поляки. За наказом київських властей браму Байкового кладовища зачинили, і десятки тисяч людей не мали змоги віддати шану великій людині. Такого горя Київ ще не бачив...

Невдовзі прозвучали на всю Україну слова Максима Горького. В листі до Михайла Коцюбинського він писав: *«Смерть Лисенка розумію як величезну втрату, але, читаючи опис його похорону... відчуваю якесь тремтіння радості в серці: як любить народ свою людину! Як глибоко повчальна ця сумна, але така могутня, прекрасна церемонія провів людини, що відслужила своїй справі, і як радісно відчувати, що народ зрозумів велич її праці! Прекрасна смерть, коли вона веде за собою таке збудження життя, такий полум'яний розквіт почуття і поваги до покійного»* (із книги В. Чаговець «М. Лисенко»).

Похований у Києві, на Байковому кладовищі (надгробок – бетон, граніт; скульптор Юрій Білостоцький; встановлений у 1939 році).

НЕВМИРУЩИЙ ВІНОК СЛАВИ ВІЩОГО БОЯНА

*І поки живе Україна, житиме й Лисенко,
житиме невмирущою славою в серцях свого народу.*

В. Щепотьєв

Микола Лисенко сформувався як національний музикант і як патріот України в краю, де ніколи не вивітрувався дух козацької вольності і де завжди жила в переказах та піснях сивої давнини надія на волю й окремішне національне життя. Його творчість спиралася на спадщину видатних полтавців – письменників і поетів, ватажків козаччини, сліпців-бандуристів. Степове Подніпров'я і кременчуцьке Посулля обвіяли музику Лисенка запахом цілющого зілля, духом батьківської землі. Сьогодні важко усвідомити, що вже немає краю Лисенка і Старицького, краю Шевченкових

стежок і прадавніх чумацьких шляхів. Холодні хвилі штучного моря не зазвучать музикою, на його непривітних берегах не народяться красиві, добротворчі таланти. Трагічну загибель цього краю описав Феодосій Роговий у романі «Свято останнього млина».

Будинок-музей Миколи Лисенка

Музей Миколи Лисенка – один із музеїв Українського Парнасу, розташований у колишньому будинку вчителя-природника Миколи Гвоздика, де український композитор Микола Віталійович Лисенко винаймав 2-й поверх зі серпня 1894 по листопад 1912. Розташований будинок по вулиці Саксаганського, 95-б.

Музей знайомить із життям і творчістю композитора. В музеї також проходять концерти, організовують виставку картин.

Експозиція музею працює з 1980 р. (до 1987 р. – у складі Державного музею театрального, музичного та кіномистецтва України). Родина композитора займала другий поверх будинку (1894 р. забудови, архітектор Хойнацький). Саме тут М. Лисенко проживав з 1894 р. аж до самої смерті у 1912 р, тож другий поверх облаштовано як меморіальну частину музею.

У меморіальній вітальні представлено концертний рояль фірми «Блютнер» та портрет М. Лисенка роботи Йосипа Куриласа в унікальній різьбленій рамі. Робочий кабінет митця, де знаходиться більшість меморіальних меблів та особистих речей композитора, відтворено згідно з документальними фотографіями. Збережено автентичний паркет, ліпнину, кахляні груби. На стінах розміщено частину його колекції українських народних музичних інструментів: ліру, торбан, цимбали, кобзу.

Тут М. Лисенко працював над операми «Тарас Бульба», «Енеїда», «Ноктюрн», останніми випусками «Музики до «Кобзаря», обробками народних пісень та ін. Перший же поверх, з якого і починається огляд музею, присвячено творчому доробку композитора. Основою фондової колекції музею став творчий архів, переданий з Кабінету-музею М. В. Лисенка при Київській державній консерваторії (нині – Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського), експонати, передані з театрального музею, а також подаровані нащадками композитора.

ЦИТАТИ ПРО М. ЛИСЕНКА

Великий скарб, що розсипано в перлах
Шевченкової музи, якнайглибше
підійшов до духу Лисенкової творчості.

М. Грінченко

... могутні хори Лисенка, сповнені
і народності, і вселюдськості,
і безсмертної краси...

О. Гончар

Нехай когось бере в полон Бетховен,
Нехай від Гріга серце затріпоче,
Хай Сметану й Шопена люблять люди,
Чи Глінка спогадом зволожить очі...
Почую Лисенка – я щастя повен,
Душа здригнеться – волі, волі хоче,
І рідна пісня розриває груди...

М. Щербак

...опери Лисенка в композиції не рівні, але в
них розписано перли мелодійної творчості...

Д. Антонович

Чистий, палкий, незрадливий –
він був, як сонце, що дає
однаковий спектр і в лоні океану,
і в найменшій краплині води.

Л. Старицька-Черняхівська

ЛІТЕРАТУРА ПРО КОМПОЗИТОРА

Книги

«Андріашіада» : [колективний твір, створений М. Драгомановим, М. Лисенком, М. Старицьким] // Шевчук В. Із вершин і низин: кн. цікавих фактів із історії укр. літ. – Київ : Дніпро, 1990. – С. 104-105.

Брикулець В. Український композитор Микола Лисенко. 1992 р. Полотно, олійні фарби : [портрет: кольорова репродукція] / В. Брикулець // Брикулець В. Малярство. Графіка. Ікономалярство. – Полтава : Дивосвіт, 2009. – С. 31.

Григор'єв В. На вітрах історії : монографія. – Полтава : АСМІ, 2012. – Розд. IV. 16. – С. 146-161.

Гусак С. Микола Лисенко (1842-1912) / С. Гусак // Гусак С. Легендарні постаті України. – Харків : Торсінг Плюс, 2009. – С. 40-41.

Дзюба І. Микола Лисенко в українській культурі / І. Дзюба // У літературі й навколо : з боргів давніх і новонабуваних / І. Дзюба. – Київ : Либідь, 2015. – С. 320-329.

Дяченко В. О. Микола Віталійович Лисенко : Життя і творчість / В. О. Дяченко. – 2-ге вид. – Київ : Музична Україна, 1968. – 119 с.

Класик української музики Микола Лисенко // Мельничук Г. 1000 незабутніх імен України. – Київ : Школа, 2005. – С. 188-191.

Комаровська О. Лисенко Микола Віталійович (22.03.1842, с. Гриньки Полтав. губ. - 06.11.1912, м. Київ) : [організатор і розробник новаторської системи музичної освіти] / О. Комаровська // Енциклопедія освіти. – Київ : Школа, 2008.- С. 451-452.

Корній Л. П. Лисенко Микола Віталійович (22.03.1842 - 06.11.1912) – укр. композитор, піаніст, хоровий диригент. Нар в с. Гриньки (нині село Глобинського р-ну) / Л. П. Корній // Енциклопедія історії України: у 10 т. – Київ : Наукова Думка, 2009. – Т. 6. – С. 156-157.

Кузьмін М. Микола Віталійович Лисенко : [уродженець с. Гриньки Кременчуцького пов. Полтав. губ.] / М. Кузьмін // Кузьмін М. Забуті сторінки музичного життя Києва. – Київ : Музична Україна, 1972. – С. 96-103.

Лисенко М. В. Листи / Микола Віталійович Лисенко; Авт.-упоряд. Р. М. Скорульська. – Київ : Муз. Україна, 2004. – 680 с.

Лисенко Микола Віталійович (1842-1912) – укр. композитор, піаніст, педагог, хоровий диригент // Гончар О. Т. Щоденники : у 3-х т. – Київ: Веселка, 2003. – Т. 2 (1968-1983). – С. 81, 485, 494, 560 ; Гончар О. Т. Щоденники : у 3-х т. – Київ : Веселка, 2004. – Т. 3 (1984-1995). – С. 16, 38, 65, 300, 353.

Лисенко Микола Віталійович : [нар. в с. Гриньках, тепер Глобинського району Полтавської області] // Альманах пошани й визнання Полтавщини. – Полтава : Артполіграфсервіс, 2003. – С. 116-117.

Лисенко Микола Віталійович // Григор'єв В. Роде наш прекрасний: історія Глобинського району в особах. – Полтава : АСМІ, 2007. – С. 292-309.

Микола Лисенко (1842-1912) // Пономарьов В. Рік української історії. – Тернопіль : Богдан, 2013. – С. 103.

Микола Лисенко (1842-1912) : композитор, педагог, диригент, основоположник української класичної музики // Сто найвідоміших українців. – Київ : Країна Мрій, 2015. – С. 194-303.

Микола Лисенко : [композитор, нар. 22 березня 1842 р. с. Гриньки Полтавської губернії, помер 6 листопада 1912 р. у Києві] // Видатні постаті в історії України 9-19 ст. – Київ : Вища школа, 2002. – С. 341-344.

Микола Лисенко : [композитор, піаніст, хоровий диригент, педагог, музико-громадський діяч] // Історія України в особах ХІХ століття. – Київ : Україна, 2015. – С. 225-238.

Пархоменко Л. О. Лисенко Микола Віталійович (22.03.1842, с. Гриньки Глобин. р-ну – 06.11.1912) – композитор, піаніст, хоровий диригент / Л. О. Пархоменко // Енциклопедія Сучасної України. – Київ : Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук, 2016. – Т. 17. – С. 212-214.

Пчілка О. Пам'яті Миколи Лисенка / О. Пчілка // Потужна сила рідного слова. До 100-ліття виходу в світ перших українськомовних видань Східної України. – Полтава : Рік, 2005. – С. 167-190.

Ревуцький Д. Микола Лисенко / Д. Ревуцький // Ревуцький Д. Микола Лисенко. Повернення першоджерел. – Київ : Музична Україна, 2003. – С. 35-47.

Ревуцький Д. Музика М. Лисенка до «Кобзаря» Т. Шевченка / Д. Ревуцький // Ревуцький Д. Микола Лисенко. Повернення першоджерел. – Київ : Музична Україна, 2003. – С. 110-134.

Ревуцький Д. Хорова діяльність М. В. Лисенка / Д. Ревуцький // Ревуцький Д. Микола Лисенко. Повернення першоджерел. – Київ : Музична Україна, 2003. – С. 82-99; 135-142.

Савченко С. І в звуках пам'ять відгукнеться : до 175-річчя від дня народження М. Лисенка / С. Савченко // Дати і події, 2017, перше півріччя : календар знаменних дат. – Київ : 2016. – С. 78-83.

Син козацької вольниці : Рідний край у долі М. В. Лисенка // Ротач П. І. Слово, і доля, і пам'ять: статті, дослідження, спогади. – Полтава : Верстка, 2000. – С. 315-324.

Скорульська Р. Подвижник людського духу : до 170-річчя від дня народження та 100-річчя з дня смерті М. В. Лисенка (1842-1912) / Р. Скорульська // Календар знаменних і пам'ятних дат. – Київ : 2012. – № 1. – С. 122-134.

Сонце української музики // Волосков В. Подорож Полтавщиною з монетою в руці. – Полтава : Оріяна, 2008. – С. 159-171.

На шпальтах газет і журналів

Андрієвський В. Життя і твори Миколи Лисенка / В. Андрієвський // Молода Україна. – 1992. – № 4. – С. 15-20.

Віценья Л. «Куди піду від лиця твого, Господи» : [М. В. Лисенко] / Л. Віценья // Зоря Полтавщини. – 2011. – 4 листоп. – С. 14.

Вишня М. Пам'ятник М. Лисенку у Києві досі огорнутий українським прапором : [патріот, композитор-полтавець створив укр. національну композиторську школу] / М. Вишня // Українське слово. – 2016. – № 13 (квіт.). – С. 10.

Григор'єв В. І козаки, і музиканти : до 170-річчя Миколи Лисенка / В. Григор'єв // Зоря Полтавщини. – 2012. – 21 берез. – С. 1.

Гулько Л. «Жалібний марш» : [про нотне видання, приурочене до 27-х роковин смерті Т. Шевченка, сл. Л. Українки, муз. М. Лисенка] / Л. Гулько // Літературна Україна. – 2013. – 6 черв. – С. 15.

Давиденко Я. Він піснею бунтував : [про Миколу Лисенка] / Я. Давиденко // Зоря Полтавщини. – 2016. – 18 берез. – С. 13.

Юффе О. Невідомий Лисенко, або п'ять фактів з життя митця / О. Юффе // Полтавський вісник. – 2019. – 25 лип. – С. 8.

Козуб К. Його музика вічна / К. Козуб // Край. – 2010. – № 72 (квіт.). – С. 17.

Коляда І. Діячі українського національного відродження. Історичні портрети. Микола Лисенко: гетьман української музики : [науково-популярний нарис «Ця мовчазна маніфестація також справить враження» свято української інтелегенції у Полтаві] / І. Коляда // Історія в школі. – 2017. – № 9-10; 11-12. – С. 14-22; 1-6.

Корнева В. Український Боян : [М. В. Лисенко] / В. Корнева // Зоря Полтавщини. – 2011. – 25 берез. – С. 4.

Малик М. Лисенко Микола Віталійович / М. Малик // Край. – 2017. – № 155 (берез.). – С. 21-22.

Пащенко В. Невмирущий вінок слави віщого Бояна Миколи Лисенка : 22 березня минає 175 років від дня народження нашого славного земляка / В. Пащенко // Зоря Полтавщини. – 2017. – 21 берез. – С. 5.

Скриль В. «...Наш славний Бояне» : до 170-річчя М. В. Лисенка / В. Скриль // Зоря Полтавщини. – 2012. – 27 берез. – С. 2.

Скриль В. М. В. Лисенко і громадсько-культурне життя Полтави на початку ХХ ст. / В. Скриль // Край. – 2012. – № 95 (берез.). – С. 5-6.

Старицький М. «Ніч яка місячна...» Зворушлива історія пісні / М. Старицький // Нова година. – 2017. – № 3 (18-28 січ.). – С. 6.

Степаненко Н. Микола Лисенко про українські «народні музичні інструменти» кобзу та бандуру / Н. Степаненко // Рідний край. – 2014. – № 2. – С. 181-184.

Танана Р. Він часто бував на Тарасовій горі : до 100-річчя від дня народження М. В. Лисенка / Р. Танана // Рідний край. – 2012. – № 1 (26). – С. 236-242.

Товстуха Є. «Пісня про правду» : уривок з книжки «Микола Лисенко: оповіді про композитора» / Є. Товстуха // Молода Україна. – 1990. – № 3, 4. – С. 21.

Цимбалюк М. «Різдвяна ніч» – перша національна опера / М. Цимбалюк // Слово Просвіти. – 2014. – 6-12 лют. – С. 15.

Черкаська Г. Гетьман української музики : до 175-річчя з дня народження Миколи Лисенка / Г. Черкаська // Школа Юного Вченого. – 2017. – № 1-2. – С. 5-9.

Чернов А. Він у музиці став теж «великим кобзарем» : 22 березня – 170 років з дня народження корифея українського мистецтва, композитора Миколи Лисенка / А. Чернов // Полтавський вісник. – 2012. – 23 берез. – С. 23.

Чернов А. Україна була сонцем його життя: Микола Віталійович Лисенко / А. Чернов // Українське слово. – 2012. – 23 трав. – С. 11.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

Лисенко Микола Віталійович [Електронний ресурс] // Вікіпедія : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2021. – Режим доступу: <https://bit.ly/3I2ge5w> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

Микола Лисенко: засновник української національної музики [Електронний ресурс] // Хроніка Любарта : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2022. – Режим доступу: <https://bit.ly/3BFExnE> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

Микола Віталійович Лисенко (до 170-ї річниці від народження українського композитора) [Електронний ресурс] // Державний архів Чернівецької області : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – Чернігів, 2022. – Режим доступу: <https://bit.ly/3HcTNtm> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

Лисенко Микола Віталійович (1842-1912) [Електронний ресурс] // Київський державний Національний університет імені Тараса Шевченка : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 1995-2022. – Режим доступу: <https://bit.ly/3LGRh1I> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

1842 – народився Микола Лисенко, композитор, основоположник української класичної музики [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2021. – Режим доступу: <https://bit.ly/3Ie69mk> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

Микола Лисенко коротка біографія [Електронний ресурс] // Dovidka.biz.ua : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2021. – Режим доступу: <https://bit.ly/3s4yJkf> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

Микола Лисенко [Електронний ресурс] // Музика: український інтернет-журнал : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2014. – Режим доступу: <https://bit.ly/3H7I0My> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

Лисенко Микола (1842 – 1912) [Електронний ресурс] // Донбаський державний педагогічний університет : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2022. – Режим доступу: <https://bit.ly/36u5ajO> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

Микола Лисенко мав роман зі своєю на 44 роки молодшою ученицею [Електронний ресурс] // Gazeta.ua: [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2012. – Режим доступу: <https://bit.ly/3JGcoj4> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

Микола Лисенко і український театр. (Аспекти досить відомі і несподівані) [Електронний ресурс] // «Сам Ум Рай» : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2011-2022. – Режим доступу: <https://bit.ly/3sXS2Lp> (дата звернення: 10.05.2022). – Назва з екрана.

Його музика Україну берегла

до 180 років від дня народження М. В. Лисенка

Біобібліографічний покажчик

Укладач: Тетяна Базир

<i>Редактор</i>	<i>Н. Фенько</i>
<i>Комп'ютерний набір</i>	<i>Т. Базир</i>
<i>Комп'ютерна верстка</i>	<i>Т. Базир</i>
<i>Відповідальна за випуск</i>	<i>С. Сичова</i>

*Підписано до друку 10.05.2022. 32 стор. Тираж 3 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара
36039, м. Полтава. вул. О. Гончара, 25а
<http://libgonchar.org>
E-mail: robgonchara@ukr.net*

